

KAREL DVOŘÁK

CLEMENS BRENTANO A ETNOGRAFIE ČECH

Do dějin evropské folkloristiky zapsal se Clemens Brentano jako spoluvydavatel píšňové sbírky *Des Knaben Wunderhorn*, jejíž ediční zásady, jakkoliv diskusní, schválil nikdo menší než Goethe. Přes jeho autoritativní doporučení však sbírka sama u nás nezbudila nějakou větší pozornost.¹⁾ Vědělo se, že její obsah i pojetí jsou dány podimínkami podstatně odlišnými od těch, jimiž se v současnosti vyznačovalo živé zpěvní podání v našich zemích, a to v tom smyslu, že daleko převážující počet písní tam pojatých byl převzat ze starších tisků namnoze letákových.²⁾ V té věci, dlužno říci, neměli vydavatelé možnost jiné volby: od dob meistersangu v Německu totiž umělá společenská píseň značnou měrou vytlačila z tradice folklórní zpěv a převzala řadu jeho funkcí. Dále pak se z Goethovy recenze dal odhadnout stupeň neautentičnosti sbírky, jež byla důsledkem zásahů do textů, ba nezřídka jejich celkového přepracování, na němž měl rozhodný podíl spoluautor Achim von Arnim. Je třeba připomenout, že se vůči takovému počínání Brentano stavěl skepticky, ba že se mu pokoušel zabránit.

Na rozdíl od *Wunderhornu* se u nás těšila velké vážnosti Brentanova dramatická skladba *Die Gründung Prags*, vydaná v Pešti r. 1815. Evokací českého dávnověku totiž myslitelně korespondovala s jedním z hlavních uměleckých úkolů, jež si výtýčila literatura našeho preromantismu. Stačí srovnat data: r. 1817 byl „objeven“ *Rukopis Královéaborský*, o rok později následoval *Rukopis Zelenohorský* a vyšla *Linda* od *Záře nad pohanstvem*. Některými svými stránkami pak bylo drama pocítováno jako působivé ještě v romantismu; nasvědčují tomu citáty z něho, jež si r. 1833 zaznamenal do *Zápisníku* K. H. Mácha.³⁾ Zmíněné výpisky však nejsou jediným dokladem Máchova zájmu o Brentana. Už z doby kolem 1830 pochází jeden z jeho nejstarších rukopisných fragmentů, tzv. *Vprůvod*.⁴⁾ Je v něm naznačen obsah plánovaného spisku o příhodách z cest, z nichž

1) Srov. příznačně suchou zmínku v listu Čelakovského o Kamarýtovi z 20. 1. 1822, in: *Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského*, vyd. F. r. B. 11 y, I, Praha 1907, č. 62.
2) Poměrně malý počet autentických německých folklórních písní, jež by byly esteiticky cenné, shledal Čelakovský už ve sbírce Herderově. Srov. dopis z 28. 1. 1822, tamtéž č. 64.

3) K. H. Mácha, *Literární zápisky, deníky, dopisy*, Spisy 3, vyd. K. Janský, K. Dvořák a R. Skřelec, Praha 1972, str. 134.

4) K. H. Mácha, *Průza*. Spisy 2, Praha 1961, str. 129 n.

„některých obyvateleů země české mravy, povahy a způsobu poznati se mohou.“ A mezi „slovnými spisovateleů“, jež si v tom Mácha vzal za vzor, protože se „o tu nesnadnou práci pokusili, někteří s více, někteří s méně štěstím, obyčje, zvyklostí, povahy, mravy a způsobu lidu slovanského vypsati“, je uveden také Brentano. Této Máchově zmínce lze rozumět jenom tak, že měl na mysli komentář připojený k jeho dramatu, který je i dnes s to upoutat odbornou pozornost. Překvapuje totiž už svým výjimečným rozsahem: čítá plných osmatřicet stran drobného a hustého tisku.

Rozsahem je komentář úměrný délce dramatu, jež má vysloveně knižní povahu. Mimochoodem: nikdy nebylo hráno, a to nejenom pro svou délku, nýbrž pro svou nehratelnost už z hlediska možnosti dobové jevištní techniky. Oceňovány tedy byly u Brentanovy sklady vlastnosti a hodnoty jiné než specificky dramatické, rozumí se ty, na nichž se dokladový, odborně pojatý komentář integrálně podílí. Ocenit jej a plně ho využít pro náš účel proto vyžaduje, abychom z roboru samé skladby předeslali, co je nezbytné pro úvahu o něm.

Téma Brentanova dramatu zahrnuje události od smrti Krokovy do sňatku Libuše s Přemyslem. Je to období, v němž se rozhoduje, komu připadne s konečnou platností vláda v zemi, neboť o ni usiluje několik konkurentů, mezi nimi také Vlasta, vůdkyně Libušiny ozbrojené dívčí družiny, jež si ve všem všudy podobná tak, že se už rýsuje zárodek pozdějšího ozbrojeného konfliktu s muži. Vlasta si nejenom zahrává s myšlenkou na vzpouru a zradu: konkuruje nadto s kněžnou i svou tajenou láskou k Přemyslovi. Tyto mnohonásobně zkřížené zájmy a intriky přepínají (počítají v to i epizody, jako je nemotivovaný vpád avarského vojska a jeho porážka zásluhou Vlastiných bojovnic) mýsty až do nepřehlednosti první dějový plán dramatu a ve své mnohosti spíš oslabují napětí, než aby je stupňovaly. Výsledný dojem pomalého plynutí, ba statičnosti ještě posilují četné vločky lyrické povahy, jako jsou zejména obřadní výjevy, o nichž ještě bude zvlášť řeč, a dále časté monology jednajících postav, hlavně Libuše.

Především těmito reflexivními monology, jež jsou svou mnohomluvností a četnými narážkami, nápovědmi i symboly bezmála až na pomezí srozumitelnosti, prolíná do prvního tematického plánu plán druhý. Je významově o to závažnější, že nese vlastní ideový patos skladby. Jde v něm totiž o konflikt lze říci ideologické povahy. V tomto střetnutí stojí na jedné straně čarodějka Zvratka, kněžka démona zla a temnot, která tuší soumrak starého kultu a snaží se vši mocí, třeba i zločinem, zabránit jeho pádu. Na druhé straně pak Libuše a její sestry, nadané rovněž nadpřirozenými schopnostmi, jichž však využívají ke konání dobra. Nadto pak se u sester hlásí stále silící tušení o existenci jediného, nejvyššího, světlého božstva, jehož uctívání se odhodlávají šířit. Jsou to duše, řečeno termínem, který by nebyl cizí teologicky vzdělanému Brentanovi, „naturae liter christianae“, duše zcela připravené k přijetí křesťanské věrouky. A jako na zavolanou se vrací Pachtá, který v Byzanci přijal křesť a vyučil se kovolitec-tví, aby svým uměním ztělensil zatím ještě nejasnou představu kněžen. Doprovází ho Trinitas, všecka prodchnutá misijní myšlenkou, pro niž najde mučednickou smrt z rukou zastánců starého kultu. Třebaže její obět nepointuje drama,

není výhledově marná; lze se opět domýšlet, že tu Brentano počítal s asociací okřídleného výroku, podle něhož z krve mučedníků vzházejí noví věřící.

Tím, že zápas křesťanství s pohanstvím situoval do doby mýtické české kněžny, i tím, jak jej ilustroval posláním a osudy právě zmíněných postav, dopustil se Brentano očividného anachronismu. Nesáhl k němu arci bezděčně a neuváženě; především na něm přece rozvádí hlavní ideu skladby. A co hlavně: zdánleka to v ní není anachronismus ojedinělý. Uvedeme předběžně aspoň některé nejvýraznější doklady toho, jak se ve všech rovinách její výstavby složitě mísí prvky vzaté z nejrůznějších časových a kulturních vrstev. Tak Zvratka, která má ztělesňovat tvářnost nejdávnějšího pohanství, byla démonu zla zasvěcena podle všech pravidel rituálu obvyklého až za čarodějnických sabatů vrcholného středověku. Přitom však jsou její obavy z konce starého kultu stupňovány návatným viděním Panny ve slunci, tj. Mađony, jejíž představu přejal o rané křesťanství z tradice domněle sibiyské a spínalo s osobou římského císaře Augusta.⁵⁾ Libušin nepřátel se neštítí klepů o jejích milencích, jež prý kněžna zabíjí po orgiích v paláci, plném úkrytů, tajných dveří a jiných léček; šíří tedy podání neklamné pozdního původu, až z triviální romantické četby. O vpádu Avarů byla už zmínka; vítězství nad nimi i jinými podrobnosti se dívčí družina vzdor své rytířské výbroji a vstrojí zcela připodobňuje antickým Amazonkám, avšak v rozporu s podáním o nich je jejich vztah k mužům vysvětlen zpravidla milostným zklamáním, v čemž opět neklamně poznáváme techniku zcela recentní literární motivace.⁶⁾ A ve chvílích oddechu bojovnice dokonce tančí vrťák. V promluvách jednajících postav jsou několikrát v úplnosti nebo aspoň v narážkách citovány bajky nezaměnitelně ezopského ražení, jejichž znalost je v předkřesťanských Čechách prostě nemyšlitelná, a co do stylistické roviny promluvy, jsou prosyceny příslovními a pořekadly, jejichž provenienci bychom neváhali hledat, i kdyby na to výslovně neupozorňoval komentář, v soudobém živém jazykovém úzu. Přes rozmanitost svého původu však tyto tematické a stylistické prvky ne navozují dojem hybridnosti. Je to mimo jiné hlavně proto, že v celkové evokaci českého dávnověku na sebe nepoutají hlavní pozornost. Kompozice dramatu totiž, a to v jeho druhém dějovém plánu, více zdůrazňuje jinou, mnohem propracovanější, ucelenější a svou povahou na první pohled jednodušší skupinu motivů, u nichž je arci jemnější rozbor rovněž s to odhalit značně různorodý původ. Avšak než k nim obrátíme pozornost, bude s prospěchem položit si otázku, co vedlo Brentana k takovému vnitřně anachronické montáži.

Nutnost evokovat svět skladby tak, aby to bylo v souladu s ideovým záměrem, postavila Brentana podle jeho vlastních slov před dilema: zda toho dosáhnout prostřednictvím historického poznání, nebo pomocí poetické rekonstrukce. Zřiči se zcela historického poznání nebylo ovšem možné; proto také Brentano pečlivě pročetl dostupná mu vylíčení českých dějin, hlavně Kosm a Hájk a Lze mít

5) Srov. F. C. Tubach, *Index exemplorum*, FFC No 204, Helsinky 1969, č. 3518.

6) Ozývají se tu reminiscence na povídku *Wlasta und Schanka*, *Der Mädchenkrieg in Böhmen*, jež vyšla anonymně v *Geschichtskalender auf das Jahr 1794*. Ide o ztracované připravované *Českých Amazonek Prokopa Sedivého*. Srov. A. Procházka, *Hněbkovského Dějin*, LF, 37, 1910, str. 286.

rovněž za to, že se v té věci radil s odborníky. Aspoň děkuje za pomoc prof. Meierovi a zejména Dobrovskému; má pro něho přívlastek „geniální slovanický jazykozpytec“ a nezůstaly mu neznámy jeho *Kritische Versuche*. Poznání nabyté z těchto pramenů však stačilo sotva tak na motivické vybavení základního dějového plánu. Proto a protože dále podle něho období tak raných dějin samo o sobě spadá do oblasti fantazie, dal se Brentano cestou básnické rekonstrukce. Tím se především vysvětluje, že do prvního dějového plánu včlenil i motivy převzaté, jak už bylo ukázáno, z dobové beletrie, živěné dost kalnou obrazností, ale i z literatury vážných aspirací, jako byly zejména *Volksmärchen der Deutschen* J. K. A. M u š a. Z jeho zpracování pověsti o Libuši převzal Brentano hlavně výbornou motivaci nadpřirozených vlastností českých princezen — jakož i epizodu o jablku, jímž Libuše odbude nepohodlné nápadníky.

Všim tím však ještě nebyla vyřešena tematická výstavba druhého, významově dominantního dějového plánu. Kromě toho si Brentano zřejmě uvědomil, že by volná hra fantazie sdostatek nenasycené realitami měla závažný, a to neblahý důsledek: svět básně by se jevil podle jeho vlastních slov jako příliš ideální, a tím nepřesvědčivý, byl by pro čtenáře toliko „prázdnotou formou“. A lze dodat, že by ani povahy jednajících postav neměly sdostatek jednoznačné obrysy, byly by přinejmenším ploché. Tím, jak je nechal jednat v prvním plánu, to jest, jak je předvedl v jejich zcela pozemských, až zistiňových zájmech a usilování, i tím, jak spolu s prostředím vykreslil jejich vnějšíkový habitus v mezích možnosti, jež dovoluje žánr dramatu, byl i knižního, dal však Brentano, jak sám řekl, své skladbě zemi.

Abý pak ve shodě s hlavní ideou mělo drama i nebe, ukázalo se pro druhý dějový plán jako nezbytné, a vlastně jedině možné, prohloubit charakteristiky postav, dát jejich nitru i druhý rozměr. Vyžadovalo to kromě jejich přízemních poloh předvést také vyšší, složitější a namnoze tajuplnější oblasti jejich psychiky, kde má přední místo jejich vztah k nadpřirozenu. Jinak řečeno: vzhledem k potřebám celkové koncepce, nesené hlavně druhým tematickým plánem, pokusil se Brentano rekonstruovat jejich mýtické pojetí světa a konkretizovat je nadto tím, jak mýtus zasahuje do jejich života a jak se v něm realizuje, tj. rekonstruovat rovněž kulturní úkony a obřadnost. Provedl to s pomocí onoho už dříve zmíněného souboru motivů druhého plánu, k nimž nyní rozbor znovu dospívá jinou cestou. Kromě monologů, zvlášť vhodných pro tlumočení onoho rádo by staročeského mýtu a svého druhu přírodní filozofie, máme tu na mysli scény předvádějící jak Zvratčino čarování, tak zejména bohatě rozvítené kolektivní obřady, například jarní a svatební, počítající v to i lyrické písně, integrující jejich strukturu; co se svatby týče, jsou to nejenom písně běžného typu, to jest varující nevěstu před sňatkem, nýbrž i delší polovýpravná skladba o záchraně bohyně (!) Triglavu, jež zároveň vysvětluje původ měsíce. Dále pak jsou v celém textu dramatu rozsety porůznu narážky na jednotlivé magické úkony, jako jsou: urknutí; přimrazení zloděje; nalezení ztracené věci; hledání čtyřlístku; získání kamene, jenž činí neviditelným; zapuzení moru do dubového kůlu; obě-

tina mrtvému; smířčí úkon, jímž dochází v hrobě klidu províníla ruka; milostná magie a jiné.

V této souvislosti se neodbytně vybavuje obdoba, jež, pokud je známo, zatím unikala pozornosti: konflikt křesťanství s pohanstvím, arci přenesený do doby knížete Václava, zvlášť pak evokace českého dávnověku pomocí rekonstruované obřadnosti, jakož i mýtického a herolického podání s důrazem na vyspělost a zejména na svébytnost rané české kultury — to přece vyznačuje Lindová v *Září nad pohanstvem*. Lze se tedy odvážit domněnky, že Brentanovo drama poslouzilo jako popud a do jisté míry jako model při vzniku české skladby, jejíž zakladatelský význam pro naši novodobou prózu se obecně uznává.

Samá povaha pračeského mýtu i s ním spojené obřadnosti, a ještě víc to, co o těch věcech bylo známo v Brentanově době, vedou k závěru, že se básník při jejích rekonstrukci pro druhý dějový plán rovněž uchýlil k anachronické montáži. Vystavává tedy znovu otázka po původu jejích jednotlivých prvků. Jak sám řekl v komentáři, domníval se Brentano, že je při této rekonstrukci oprávněn opřít se o obecně slovanský mýtus. Ale protože prý je tento mýtus, včetně mýtu ruského, o němž už bylo odborně pojednáno, velmi problematický a hlavně troskovitý, byl nucen pokusit se tyto fragmenty „in Naturdichtung zurück aufzulösen“, to jest přetavit je tak, aby sugerovaly dojem čehosi dávného, původního a uceleného; dává se přitom věst toliko spontánní obraznosti, již se vyznačuje „přírodní, přirozené“ básnictví toho druhu, jak je představuje především folklórní poezie. Tak je totiž třeba rozumět citátu, který operuje s jedním z ústředních pojmů romantické estetiky.

Poznatky o slovanské mytologii a obřadnosti načerpal Brentano především z dobových příruček, jako byly C. G. Antona *Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse*, Lipsko 1783 a překlad známého, byť i kritickou značně zpochybného spisu Andreje Kajsarova *Versuch einer slawischen Mythologie in alphabetischer Ordnung*, Göttingen 1801. Jednotlivosti sem hledící našel dále porážnu u Saxa Grammatika, Helmdolda, v pruské kronice mnicha Grunowa *in ve Zpěvu o Igorovi*, který 1811 přeložil do němčiny vlivný pražský estetik Ant. Müller. Kromě toho si uvědomil styčné body s mytologií antickou, kterou znal z důkladné četby řeckých a římských autorů, hlavně Plinia Staršího.

Kromě této první vrstvy materiálových podkladů pro rekonstrukci dávného českého mýtu odhaluje komentář jejích vrstev další, již bychom i bez tohoto pokynu byli s to spolehlivě rozeznat; tak je výrazná. Jde o materiál z výslechů při inkvizičních procesech a z literatury o čarodějnictví, kterou produkovali autoři toho typu jako například Praetorius.⁷⁾ Konečně pak vydává komentář počet o původu vrstvy třetí, která se zakládá na Brentanově vlastním, v plném slova smyslu terénním pozorování recentního stavu lidových věrských představ

⁷⁾ O Brentanově vztahu k Johannesu Praetoriu S. A. Scher, *Die deutschen Sagen der Brüder Grimm*, dis. Berlin 1909, str. 24.

a praktik. Básník se o ně živě zajímal na svých cestách Německem a také, což je pro nás významné, za svého pobytu v Čechách.

Brentanova rodina vlastnila od r. 1808 alodiální statek v Bukovanech u Mirovic.⁸⁾ Básník se sem opětovně vrace! poprvé zde prodlíval r. 1810, poté zde prožil větší část r. 1811 a počátek r. 1812. Právě do této doby spadá první, ještě prozaická verze pozdějšího dramatu. Víme, že se v Bukovanech Brentano snažil sblížit s lidem a přispívat výchovně k jeho zušlechtnění. Pohříchu v tom však neuspěl: nepodařilo se mu překonat jeho nedůvěru k panstvu, již ovšem zavínil zčásti a podvodní hospodářští úředníci.⁹⁾ Etnografický výtěžek z tohoto styku s lidem, pořizovaný asi nejenom pro potřeby vznikajícího dramatu,¹⁰⁾ nicméně nebyl zanedbatelný, a tak jako odjinud získaný materiál se uplatnil plnou měrou v jeho výstavbě. Jako všechny prvky, jež vstupují do kontextu poetického útvaru, byl v něm ovšem zároveň jistým způsobem přetvořen; důsledkem bylo mimo jiné, jak jsme se toho už dotkli, že tu namnoze funguje jenom náznakově. Je-li dovoleno přirovnání: jako u ledového bloku tu vyčnívá nad hladinu jenom nemnoho z toho, co sám autor o věci zná a ví. Hrozí proto nebezpečí zříženého komunikace se čtenářem.

Právě tomu má odpomoci komentář: je koncipován tak, aby na jeho pozadí byl text samé skladby plně srozumitelný a vydal bezezbytku svůj smysl. K tomu cíli především osvětluje narážky na historické nebo pseudohistorické osoby a události z prvního dějového plánu; týká se to například Vršovců, jejichž rodové zájmy se anachronicky už zde začínají rýsovat. Dále snaší komentář velmi bohaté srovnávací doklady k magii a obřadnosti, například svatební, a podrobně pojednává o slovanských, často fantastických božstvech (například Jaga baba i se svým železným moždírem je podle Brentana staročeská válečná bohyně), což, jak víme, spadá z velké části na vrub užití literatury. Zvláštní zmínky v této souvislosti zasluhuje způsob, jak Brentano naložil se svými znalostmi antických autorů. Jejich zprávy o mýtu a magii neuvádí jako pouhé paralely: pracuje s nimi jako uvědomělý a odborně značně pokročilý stoupenec geneticko-srovnávací metody, již zanedlouho poté bratři Grimmové přivedli k plnému rozkvětu, metody, jež zpětnou projekci i zcela recentních dokladů spěje k rekonstrukci původní podoby studovaných jevů. Brentano přitom rejdnou osvědčil schopnost bystrého postřehu. Tak například dávno předtím, než se odborné bádání začalo zabývat otázkami spojenými s genezí Kosmovy kroniky, povšiml si obdoby mezi jednou Libušinou promluvou a řečí Samuelovou z 1. Reg. kap. 8. Ze všeho

⁸⁾ Údaje o něm u J. G. Sommera, *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*, 8, Praha 1840, str. 67.

⁹⁾ Slov. A. Kraus, *Stará historie česká v německé literatuře*, Praha 1902, str. 41 n. a H. Rokytá, *Die böhmischen Länder*, Salzburg 1970, str. 116. — Krausův názor, že vznik dramatu třeba vysvětlovat Brentanovým útekem do minulosti Cech, jenž byl důsledkem jeho rozčarování, rozhodně neobstojí.

¹⁰⁾ Nasvědčují tomu fragmentární záznamy pohádek, porízené za Brentanova pobytu v Čechách. Zachovaly se na několika listech připojených k rukopisu *Chronika des fahrenden Schülers*. Slov. J. Leffitz, *Märchen der Brüder Grimm. Urfassung nach der Originalhandschrift der Abteil Olenberg in Eltsaf*, 1927, str. 174.

je vidět, že se Brentanova básnická evokace dávnověku v podstatě neliší od přísné vědeckého postupu, arci v dobovém slova smyslu.

Konečně pak komentář namnoze in extenso prezentuje Brentanova terénní pozorování. Závažná z nich pro nás jsou ta, jež se vztahují k českému prostředí. Ne že by objevovala zcela neznámé jevy; nezřídka však zachycují jejich osobité varianty a někdy Brentanovi dokonce přísluší priorita v jejich záznamu. Jako celek pak tím, že jsou místně a historicky situována, poskytují vítané údaje pro etnografickou syntézu. Otiskujeme je proto na tomto místě v co možná přesném překladačtí a s nejnezbytnějšími poznámkami.

2. *Wetterhorn*. Velká lastura, na níž se za bouře troubí v mnohých českých vesnicích, aby se bouře zahнала. Bylo mi řečeno, že se už vyskytly stížnosti, že vesnice, v níž byli patrně s to dout mocnější, odehnala bouřku troubením k jiné vsi. Sám jsem to viděl a slyšel na statku pana doktora Jahna ve Růžovicích v prácheňském kraji; zda se to dosud provozuje, nebo zda se to tam udržuje už jenom jako něco kuriózního, to nevím.

(Podle S o m m e r a, o. c. 16, 1849, str. 194 držel Růžovice dr. John. — K úkonu samému srov. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, 9, sl. 524.)

10. *Beschreien*. S vírou, že jsou lidé, kteří dovedou uhranout pohledem, jsem se ještě často setkal v Čechách. Za okamžité obranné opatření pokládají to, jestliže si uhranuté uřve obličej košilí, kterou má na těle. Sám jsem mluvil s mnoha osobami, které se domnívaly, že už byly v životě uřknuty, a když jsem jednou byl přítomen senoseči, řekl mi v Bukovanech správce Chmekirsch: „Váš Milost, co dnes postihlo toho bělouše? Byl uřknut, ale to nic, Vaše Milosti! Pachołek hned musel svléknout košili a otřít ho.“

(Srov. *HDA*, 1, sl. 1096.)

19. *Wodnick*. Vodník, vodní strašidlo. V Čechách si ještě mnoho lidí vzpomíná na časy, kdy prý ho ten a onen viděl. Vyprávěla mi jedna přítelkyně, že ho jako dítě zahlédla, vyhlížel prý se zeleným kloboukem na hlavě z rybníka a měřil loktem všelijaké pestré pentličky, ale když jí je chtěl hodit, ona vykřikla, a vodník zmizel.

23. *Farrsamen*. Anonymní všeušněl vypovídá: „... Jedna česká kněžna mě po- učila, jak lze získat semena kapradí bez strachu z nebezpečí a aniž by si člověk zátěžil svědomí. Napne se nové prostěradlo do čtyř rohů na vysoké kolíky okolo keřků, jeho rohy se k nim přivážou rudými tkanicemi, na plátno se rozestřou listy divizny, takže se semena, která vyskakují, zachytí v divizně a zlí duchové je nemožou ukrást. Zmíněná kněžecí osoba mi také řekla, že je možné o něco dřív vykopat rostlinu s kořeny a provést ve svatojanské noci onen úkon doma ve světnici...“

(Informátora Brentano v dalším blíže označuje jako „našeho starofrancckého přírodního filozofa“. — Semenu kapradí se připisovala řada magických vlast- ností: skýtalo ochranu před nebezpečím a zdar v podnikání, objevovalo poklady, čímli neviditelným a sloužilo v milostné magii. Jak dosvědčují inkviziční pro- cesy, pokus nabytí ho navozoval podezření, že se tak děje za pomoci nečistých

sil. Srov. *HDA*, 2, sl. 1215, kde je Brentanův záznam hodnocen jako zvlášť cenný údaj z novější literatury.)

34. Čarodějného způsobu, jak poznat zloděje otáčením zavěšeného síta, se ještě tu a tam užívá. — Mnozí přitom užívají také zdbědného klíče, zatíženého jano- vým evangeliem, kterýžto úkon je ještě znám i v Čechách.

(Při otáčení zmíněných předmětů se vyslovovala jména možných zlodějů v přesvědčení, že u jména skutečného vlníka otáčení ustane. Srov. *HDA*, 7, sl. 1224 a 1686.)

46. V Praze jsem se jednou setkal s tím, že mi za prudké vichřice bylo docela klidně řečeno: „Dneska se jistě zas někdo oběsí.“ Zasmál jsem se tomu a ta po- věra se mi docela zalíbila, protože jsem si představoval, jak se vítr už předem těší, že si pohraje s objednaným viselcem. Ale když jsem pak asi třikrát zjistil, že se to opravdu stalo, připadala mi ta pověra tím podivuhodnější. Našel jsem však pro ni plně vyhovující vysvětlení jednoho psychologa, že totiž mocné bou- řě, jako je střídání měsíčních fází, jakož i s ním harmonující příliv a odliv v mentalitě žen, jsou kulminační body melancholie, které ponoukají k sebe- vraždám.

(Srov. *HDA*, 9, sl. 650; připojená tam mytologická interpretace je arci po- chybená.)

51. *Korallen*. Že lze pole ochránit před bouřkami zakopáním korálů, dozvěděl jsem se od téhož úředníka, který mě (viz pozn. č. 10) seznámil s uřknutím. Když mi ukazoval pěkný stav pšenice, řekl se samolibým úsměvem: „S dovolením, Vaše Milosti, krupobítí nám letos taky nemůže uškodit.“ — „Jak to?“ — „S do- volením, Vaše Milosti, dal jsem do pole korály, to pomáhá proti nepohodě. S do- volením, Vaše Milosti, námořníci proti ní taky pořád nosí korály v kapse u kal- hot.“

(Srov. *HDA*, 5, sl. 239.)

63. *Wrtak*, český národní tanec, točivý tanec. Tanečník a tanečnice se obe- jmou pravou paží jako při valčíku a levou opřou v bok. Tanečník přitiskne pra- vou nohu pevně k vnitřní hraně pravého chodidla tanečnice a tak se dvojice, aniž se pohne z místa, jako hermafroditní vlček otáčí tak rychle, že se její ob- rysy skoro ztrácejí pohledu diváka. Tento tanec byl v posledních letech přísně zakázán vládou pro mnohé zlé následky jako potraty a podobně.

(Kromě záznamu Jeníka z Bratřic nejstarší známý popis tance.)

71. Je ústní pověst, která popisuje Libušin zámek jako umělé bludiště komor a skrytých komnat, dveří a schodišť, kde se prý oddávala svým rozkošem. Zvlášť se připomíná lázeň, v níž pomocí skrytých padacích dveří svrhovala do záhuby své milence.

(O původu těchto pověstí srov. shora.)

72. České hráčky v loterii obvykle popisou krabici uvnitř čísla, zavřou do ní pavouka; čísla, na která pavouk upevní svá vlákna, se pak považují za šťastná.

(Srov. *HDA*, 8, sl. 271.)

КЛЕМЕНС БРЕНТАНО И ЭТНОГРАФИЯ ЧЕХИИ

Резюме

Драматическое произведение Клеменса Brentano *Ди Гриндунг Прагс*, созданное в 1815 году, пользовалось большой популярностью среди чешских поэтов и писателей, так как оно отражало один из основных замыслов, к изображению которых стремилось, в частности, словесное творчество чешского романтизма. Дело в том, что Brentano в своей драме дает образ древнейших времен истории Чехии. В описании событий Чехии доисторического времени, однако, имеется определенный анахронизм, так как в драме изображается борьба христианства с язычеством; кроме того, композиция драмы слишком перегружена религиозно-философскими медитациями. Все это, однако, автор использовал лишь с той целью, чтобы миф языкачества и пышная торжественность церемоний, отодвинутые им на второй план содержания, придавали образам героев черты жизненности, поскольку по сохранившимся историческим сведениям можно было восстановить лишь неясные контуры этих персонажей. С другой стороны автор использовал указанные средства также с тем намерением, чтобы основное действие произведения не скользило лишь по поверхности, поскольку на первом плане содержания оно, в сущности, изображало лишь разнообразно переплетающиеся династические интриги.

Для восстановления предполагаемого древнечешского мифа Brentano использовал материал трех источников: прежде всего сведения специальной литературы данной эпохи, протоколы, составленные при судебных колдовских процессах, а также собственные заметки о существующем в его время состоянии народной магии и обрядов; кроме прочего, поэту часто представлялась возможность познакомиться с такими обрядами при своем пребывании в родном имени в южной Чехии, которое он часто посещал. Все эти композиционные элементы он стремился по его собственным словам »... ин Натурдихтунг цурык ауфцулэсэн...«, однако такое обратное изображение современных событий в плане их предполагаемого первоначального вида, хотя оно и создавалось автором на основе его воображения, по существу очень близко методу, который уже в то же время использовали для своих специальных исследований братья Гриммы. Для лучшего понимания того, что в идейном плане пьесы отображалось лишь неясными очертаниями, Brentano выработал обширный специальный комментарий. Чрезвычайно подробные и точные сведения о явлениях, которые Brentano в новое время отметил нередко в первый раз, представляют собой объект нашего особого внимания. Итак, исходя из предварительного подробного анализа композиции драмы, в настоящей статье с пояснительным переводом и с необходимыми замечками по комментарий публикуется все, что относится к этнографии Чехии.

CLEMENS BRENTANO UND DIE ETHNOGRAPHIE BÖHMENS

Zusammenfassung

Clemens Brentanos dramatisches Gedicht *Die Gründung Prags* (1815) genoss ein grosses Ansehen der zeitgenössischen böhmischen Dichter und Schriftsteller schon deswegen, weil dadurch ein von den Hauptvorhaben realisiert wurde, um dessen Gestaltung sich vor allem die Wortkunst des böhmischen Präromantismus bemüht hatte. Brentanos Drama gibt nämlich das Bild der böhmischen Urvorgangheit wieder trotz des Anachronismus (der Kampf zwischen dem Christentum und dem Heidentum im prähis-

torischen Böhmen) und der Unmenge von religiös-philosophischen Meditationen. Dies hatte jedoch seinen Grund: Der heidnische Mythos und das reichlich entfaltete Zeremoniell, beides im zweiten Bedeutungsplan des Dramas rekonstruiert, flossen den Gestalten Leben ein, die die dürftigen historischen Berichte nur in matten Umrissen wiedergaben; des weiteren sollte die Haupthandlung eine gewisse Flachheit verlieren, weil sie im ersten Bedeutungsplan im wesentlichen nur die vielfach durchgekreuzten dynastischen Intrigen widerspiegelte.

Zur Rekonstruktion des vermeintlichen böhmischen Mythos und Zeremoniells verwendete Brentano dreierlei Quellen von Material: Erstens waren es Angaben der zeitgenössischen Fachliteratur, zweitens die Protokolle der Hexenprozesse und schliesslich eigene Betrachtungen des rezenten Zustands der Volksmagie und der Zeremonien, die der Dichter unter anderem anlässlich seiner wiederholten Aufenthalte auf dem Familiengut in Südböhmen gelegentlich erleben konnte. Seinen eigenen Worten nach versuchte er sämtliche Bauelemente „in Naturdichtung zurück aufzulösen“, doch steht die Rückprojektion der rezenten Erscheinungen, ihre Zurückführung zur vermeintlichen Urgestalt (wenn auch mit Hilfe der Imagination durchgeführt) im wesentlichen der Methode nahe, die die *Brüder Grimm* für ihre Fachforschungen gleichzeitig durcharbeiteten. Um das Verständnis dessen zu erleichtern, was im ideenhaften Hintergrund des Sujets nur in Andeutung berührt werden konnte, fügte Brentano ein umfangreiches Kommentar fachlichen Charakters hinzu. Seine aussergewöhnlich reichen und präzisen Angaben über Erscheinungen, die Brentano in neuer Zeit nicht selten als erster bemerkt hat, sind das Objekt unseres Hauptaugenmerks; nach einer detaillierten Analyse des Aufbaus des Dramas wird in der Studie — in exegetischer Übersetzung und mit notwendigen Anmerkungen — aus dem Kommentar alles, was die Ethnographie Böhmens berührt, nachgedruckt.